

Prof. dr Snežana Babić-Kekez¹
Univerzitet u Novom Sadu,
Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad,
Departman za hemiju, biohemiju i zaštitu životne sredine
Asist. dr Bojana Perić Prkosovački²
Univerzitet u Novom Sadu,
Medicinski fakultet, Novi Sad
Univerzitet u Novom Sadu,
Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin“

UDK: 37.018.4
ISBN: 978-86-7372-285-6, 26 (2021), p.103-116
Originalni naučni rad

DUALNO OBRAZOVANJE I DAROVITI³

Rezime: Cilj proučavanja je da se, analizom zakonskih dokumenata i dosadašnjih postignuća u sistemu dualnog obrazovanja u AP Vojvodini, Srbija, sagledaju mogućnosti razvoja darovitosti kod učenika i studenata. Društvena uslovljenost cilja vaspitanja i obrazovanja je osnova za sve reformske procese, pre svega, u školskim sistemima. Trenutno, usled posledica pandemije, svedoci smo globalne ekonomske krize, tako da su već vidljivi novi trendovi u obrazovanju, posebno prekvalifikaciji stručnih kadrova. Te novonastale društveno-ekonomske potrebe će sigurno, u bliskoj budućnosti, uticati na kreiranje novih obrazovnih politika. U zakonima o dualnom obrazovanju u srednjem i visokom školstvu Srbije, koji su usvojeni 2017. i 2019. godine, nije prepoznata važnost razvoja kompetencija nastavnika i instruktora za identifikaciju i individualizovani rad sa darovitimima. Prema Pravilniku o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora („Službeni glasnik RS”, broj 70/2018) nije predviđeno u okviru obuke, koju prolaze u Privrednoj komori Srbije, da razviju pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke kompetencije. Stoga, jedno od pitanja, a za koje tražimo odgovore u ovom radu, jeste da li je sadržaj i fond časova obuke instruktora (mentora) dovoljan da unapredi njegovo profesionalno znanje i razvije pedagoško-didaktičke kompetencije uopšte, a posebnu u radu sa darovitim učenicima. Pozicioniranje darovitih u sistemu dualnog obrazovanja srednjoškolskog i visokog obrazovanju, kao i pitanje na koji način i kako organizovati sticanje kompetencija instruktora (mentora) za identifikaciju i rad sa darovitim učenicima i studentima, pitanja su koja se otvaraju za dalju analizu, ali traže i predloge i odgovore.

Glavne reči: daroviti, dualno obrazovanje, kompetencije nastavnika.

Uvod

Svako društvo je, tokom istorije, svoje opštedruštvene potrebe i ciljeve, ostvarivalo konkretizacijom cilja vaspitanja, prilagođavajući ga upravo tim potrebama. Društvena uslovljenost cilja vaspitanja i obrazovanja je osnova za sve reformske procese, pre svega, u školskim sistemima. Trenutno, usled posledica pandemije, svedoci smo globalne ekonomske krize, tako da su već vidljivi novi trendovi u obrazovanju, posebno u prekvalifikaciji stručnih kadrova. Te novonastale društveno-ekonomske potrebe će sigurno, u bliskoj budućnosti, uticati na kreiranje novih obrazovnih politika na globalnom nivou, ali i pojedinačno u svakoj državi ponaosob, u zavisnosti od stepena njenog ekonomskog i tehnološkog razvoja.

Razvoj društva uslovljava promene u obrazovanju tako da tradicionalna uloga obrazovanja u usvajanju znanja pojedinca i razvoju njegovih sposobnosti dobija nova

---

¹ snezana.babic-kekez@dh.uns.ac.rs ; snezana.babic-kekez@mf.uns.ac.rs

² bojana.peric-prkosovacki@mf.uns.ac.rs; bojana.peric@tfzr.rs – korespondent

³ Rad je deo projekta br. 179036 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja R. Srbije (2011–2020).

obeležja. Drugim rečima, bogatstvo jedne zemlje sve više zavisi od stručnosti i obrazovnog nivoa ljudi, a ne samo od prirodnih resursa kojima raspolaže, odnosno razvoj se ne meri samo resursima koje poseduje, nego kvalitetom ljudi koji te resurse otkrivaju, razvijaju, unapređuju i koriste. Ovo su i polazišta za najvažnije međunarodne dokumente o obrazovanju, koji su krajem XX veka doneti na globalnom nivou, kao što su Svetska deklaracija o obrazovnim potrebama (1990) i Izveštaj Međunarodne komisije o obrazovanju za XXI vek: Obrazovanje skrivena riznica (1996), u kojem je posebno naglašeno pravo na obrazovanje darovitih. U ovom dokumentu se razvoj ličnosti i ljudskih sposobnosti zasnovanih na znanju, razmišljanju i samosaznanju stavlja ispred društvenih zahteva. Zadatak obrazovanja, prema Ž. Delor (1996), sastoji se u tome da se svima, bez izuzetka, omogućući da izraze svoj talenat i sav svoj stvaralački potencijal, što za svakog pojedinca znači mogućnost ostvarivanja svojih ličnih planova. Među glavnim oblastima obrazovanja, kao što su učenje za znanje, učenje za rad, učenje za zajednički život, nalazi se i učenje za postojanje, odnosno obrazovanje namenjeno razvoju ličnosti, individualnih sposobnosti i svih potencijala ličnosti, od kognitivnih, fizičkih, estetskih i drugih, do celovitog izgrađivanja samosvesti pojedinca. Ovim se naglašava važnost uvažavanja ličnih svojstava i individualnih potreba u procesu obrazovanja, odnosno definiše ulogu nastavnika i način njegovog rada, pri čemu treba poći i od preporuka ministarskih konferencija u Bergenu (2005. godine) i Londonu (2007. godine) koje se odnose na definisanje standarda osiguranja kvaliteta visokoškolskih ustanova u skladu sa načelima Bolonjske deklaracije, i to pre svega na činjenicu da visokoškolske institucije moraju osigurati minimum kompetencija nastavnika za organizovanje i izvođenje nastave, ali i mogućnosti da te kompetencije razvijaju i proširuju. Nov istorijski proces, nazvan globalizacija, utiče na sve aspekte razvoja i funkcionisanja savremenog društva i pojedinca u njemu. Svet sve brže postaje celina sa jedinstvenim ciljevima. Neophodno je da se stvaraju optimalni uslovi za aktivno oblikovanje novog sveta. Društvo treba da ubrza svoj razvoj u svim segmentima organizacije i rada, a pre svega u domenu ljudskih resursa. Poznato je da inovativne mogućnosti u našem vremenu zavise od novih znanja i ideja čiji su stvaraoci visokostručni kadrovi i naučnici, odnosno najkreativniji članovi društva. Strategije budućnosti u našem vremenu začinju se u učionici i školi, a strategije razvijenih zemalja na načelima punog razvoja i racionalne upotrebe ljudskih resursa (Babić-Kekez, 2010: 87).

Dualno obrazovanje

Dualno obrazovanje, kao jedan od aktuelnih reformskih procesa u obrazovnoj politici Republike Srbije, otvara niz pitanja i dilema, ali i mogućnost novog pristupa u radu sa darovitimima. Polazište u ovom radu su zakoni o dualnom obrazovanju u srednjem i visokom školstvu Srbije, usvojeni 2017. i 2019. godine. Analiza tih dokumenata otvara niz pitanja i problema, pre svega, pozicioniranje darovitih u sistemu dualnog obrazovanja, kao i pitanje razvoja kompetencija instruktora (mentora) za identifikaciju i rad sa darovitim učenicima i studentima (Babić-Kekez, 2020: 14).

Dualni sistem obrazovanja je sistem stručnog školovanja koji podrazumeva različita mesta učenja, odnosno učenje na dva mesta, pa otuda i naziv. Najveći deo vremena provodi se u kompanijama, akteri iz privrede vode sistem, tako da su ovlašćenja u oblasti obrazovanja sa države preneti na korporativne aktere. Nastavni planovi i programi se prilagođavaju zahtevima privrede. Dakle, u stručnoj školi se uče teorijski, a u preduzeću koji vrši obuku – praktični sadržaji. Tu zajednički deluju dva pravno odvojena nosioca obrazovanja, te se nameće pitanje da li je njihov rad zasnovan na principu jedinstvenog

vaspitanog uticaja svih faktora. Nastava koju učenik obavlja kod poslodavca definisana je ugovorom o obrazovanju između učenika (roditelja) i poslodavca. Dualni princip podrazumeva preuzimanje relevantnih elemenata dualnog sistema, smenjivanje teorije i prakse, međusobni uticaj, fleksibilne implementacije prema trenutnim uslovima i pojedinim privrednim granama, faze učenja na radnom mestu u kompanijama, koje su suštinski važne. Obaveze učenika su: da redovno pohađa praktično obrazovanje i ispunjava radne obaveze; da se prilikom sticanja obrazovanja ponaša u skladu sa uputstvima poslodavca i škole; da čuva poslovnu tajnu poslodavca; da se ponaša u skladu s propisima o zaštiti na radu i da čuva imovinu poslodavca; da poslodavca u najkraćem roku obavesti o uzroku svoje odsutnosti i da – najkasnije u roku od tri dana po prestanku razloga za odsutnost – poslodavcu dostavi uverenje (ako to od njega poslodavac zahteva); da uredno vodi Dnevnik o praktičnom obrazovanju; da poslodavcu redovno podnosi izveštaj o uspehu u školi.

Različite su potrebe koje uslovljavaju reformu srednjeg stručnog obrazovanje i to su, pre svega, visoka stopa nezaposlenosti mladih, veliki nesklad između ponude i potražnje na tržištu rada, preopterećenost teorijskih, programskih sadržaja tehničkih i zanatskih zanimanja, praktične veštine koje se ne stiču na dovoljno sistematičan i efikasan način, nedovoljna uključenost privrede u kreiranju i sprovođenju obrazovanja u srednjim stručnim školama, kao i nedovoljno zastupljen status zanata u društvu. Sagledavanje tih potreba našeg društva, uslovalo je promene, te se u okviru projekta „Reforma srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji”, koji sprovodi Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, od školske 2014/2015. godine u srednjim stručnim školama u Srbiji, sprovodi pilot-program dualne nastave u srednjim stručnim školama u Srbiji. Reformski procesi su prošireni, tako da je na osnovu činjenice da je uska povezanost između privrede, odnosno prakse i obrazovanja, korisna ne samo za učenike u stručnim školama, već i za apsolvante visokih škola strukovnih studija, fakulteta i univerziteta.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine (2012) u delu koji se odnosi na preduniverzitetsko obrazovanje i vaspitanje, predviđa aktivnosti u vezi sa srednjim stručnim obrazovanjem i vaspitanjem, kao što su uvođenje majstorskog obrazovanja, usklađivanje mreže stručnih škola i ponudu obrazovnih profila s potrebama privrede, uključivanje poslodavaca u proces programiranja, razvoja i realizacije srednjeg stručnog obrazovanja. U okviru projekta „Reforma srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji”, koji finansira Vlada Savezne Republike Nemačke, a sprovodi Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju GIZ u saradnji s Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, od školske 2014/2015. godine u srednjim stručnim školama u Srbiji sprovodi se pilot-program dualne nastave. Ministarstvo prosvete formiralo je radnu grupu za uvođenje dualnog obrazovanja koju čine i predstavnici Privredne komore, Ministarstva privrede, Nacionalne službe za zapošljavanje, Zavoda za unapređivanje obrazovanja i predstavnici organizacije GIZ, dok je u saradnji s Privrednom komorom Srbije uspostavljeno i mesto savetnika za dualno obrazovanje, kao veza između škola, lokalnih vlasti i preduzeća.

Dualno obrazovanje u zemljama Evropske unije

Polazište u reformi i u uvođenju dualnog obrazovanja u srednje stručne škole, kao najbolji primer uspešnog dualnog obrazovanja, bila je Švajcarska koja ima najnižu stopu nezaposlenosti mladih u svetu. U toj državi dualni model stručnog obrazovanja predstavlja najzastupljeniji način školovanja, za koji se godinama opredeljuje više od dve trećine mladih. Postoji oko 230 stručnih profila za koje se đaci školuju i za koje postoji interes na tržištu rada. Država ima ulogu medijatora u procesu, odnosno obezbeđuje najbolje moguće uslove kompanijama koje učestvuju u dualnom obrazovanju, podstiče otvaranje radnih mesta za

učenje za učenike i pomaže mladima da odaberu zanimanje i kompaniju. Oko 40 odsto kompanija bave se dualnim obrazovanjem. Uključivanje je teže manjim kompanijama koje su ili uskospecijalizovane u poslovanju ili u redovima zaposlenih nemaju kvalifikovane kadrove za mentore učenicima. Kompanije pokrivaju troškove osposobljavanja đaka tokom tri do četiri godine, pri čemu u završnoj godini njihovog školovanja ostvaruju profit na tom radnom mestu. Privatni sektor početkom svake godine dostavlja podatke o tome koji profili učenika su potrebni u privredi da bi kantoni mogli blagovremeno da odgovore zahtevima i organizuju nastavu u stručnim školama. Obrazovni programi se revidiraju svakih pet godina (vidi: Informacija o dualnom obrazovanju, 2017).

Dualni sistem obrazovanja zastupljen je u srednjem stručnom obrazovanju i u drugim zemljama Evropske unije. Koncept dualnog obrazovanja nastao je u Nemačkoj u srednjem veku, kada su tadašnje zanatlije imale potrebu za obučenom radnom snagom i u okviru gildi osnovale prve stručne škole. Danas, u primeni dualnog obrazovanja u Austriji i Nemačkoj postoji prorodna veza između privrede i sistema obrazovanja, jer privreda direktno utiče na obrazovanje kadrova, te je delimično preuzela tu ulogu od države radi zaštite svojih interesa. Vlade pomažu privredi da bi došla do kadrova koji joj trebaju, jer zakonska rešenja ne znače ništa ako nema kompanija koje nude konkretne poslove. Nastavni planovi i programi prilagođavaju se zahtevima privrede. U preduzećima se učenici u privredi stručno obrazuju ili u njima polažu praksu. Rezultati istraživanja i razvoja dobijeni u zajedničkim projektima koje organizuju škole i privreda (na primer diplomski radovi ili projekti u okviru volonterskog rada u firmama) primenjuju se u praksi. U Nemačkoj je danas veliki broj đaka koji se školuju po modelu dualnog obrazovanja, tako da posao i nađu upravo kod poslodavca kod kojih su imali praksu. Ovaj model obrazovanja je u Austriji ocenjen kao ključni faktor uspeha privrede. Austrijski investitori posebno cene profesionalnu stručnost i dobro osnovno znanje zaposlenih. Uska povezanost između privrede, odnosno prakse, i obrazovanja, korisna je ne samo za učenike u privredi, već i za apsolvante viših zanatskih škola, fakulteta i univerziteta (Informacija o dualnom obrazovanju, 2017).

Po uzoru na nemački i austrijski model, Hrvatska poslednjih godina razvija sistem dualnog obrazovanja u srednjim stručnim školama. U procesu reforme polazi se od činjenica da je velika stopa nezaposlenosti mladih. Jedno od najvažnijih pitanja povezanih s nezaposlenošću mladih je nedostatak radnog iskustva, odnosno do 40% evidentiranih nezaposlenih mladih u dobnoj skupini 15–29 godina, nema formalno radno iskustvo, što je ključan preduslov za poslodavce (izvor: Hrvatska gospodarska komora, Zagreb). U Slovačkoj se koncept dualnog obrazovanja uvodi postepeno, uz dominantan uticaj auto-industrije, ali i industrije hrane i turizma. U Francuskoj se sprovodi reforma koja omogućuje samostalnu organizaciju školskog dana i radne nedelje.

Dualno obrazovanje u Republici Srbiji

U Srbiji je razvijen kooperativni model obrazovanja, model obrazovanja koji podrazumeva uvođenje elemenata i principa dualnog obrazovanja (po ugledu na švajcarski, nemački i austrijski model dualnog obrazovanja) u skladu sa uslovima u Srbiji. Dakle, to nije pravo dualno obrazovanje, budući da učenici nisu u radnom odnosu, već su učenici srednje stručne škole na praksi. Naime, prema Zakonu o radu, deca mlađa od 15 godina ne mogu zasnivati radni odnos, a osoba starija od 15, a mlađa od 18 godina može da radi samo uz saglasnost roditelja i sa potvrdom da takav posao ne ugrožava njegovo zdravlje (Informacija o dualnom obrazovanju, 2017).

U Srbiji preko 1.300 privrednih subjekata ima neki vid saradnje sa srednjim školama, a najveći deficit kadrova je u metalskoj, elektronskoj, tekstilnoj i građevinskoj

industriji, kao i u poljoprivredi. S obzirom na to da na tržištu rada postoji deficit, pre svega, zanatskih zanimanja, po kooperativnom modelu implementirani su trogodišnji obrazovni profili s velikim potencijalom za zapošljavanje u područjima rada elektrotehnika, mašinstvo i obrada metala, prerada drveta (bravar-zavarivač, industrijski mehaničar, električar, operater za izradu nameštaja). Nastavni planovi ovih obrazovnih profila su dopunjeni i modernizovani tako da se učenicima obezbeđuju sticanje širokih kompetencija i više praktične nastave koja se odvija, pre svega, u preduzećima. Oko 80% kadrova odgovornih za kreiranje i implementaciju kooperativnog modela prošlo je obuke kako bi mogli da realizuju modernizovane sadržaje nastave i učenja.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije svake godine raspisuje konkurs za izbor škola koje će u narednoj školskoj godini upisati učenike na neki od obrazovnih profila po modelu kooperativnog obrazovanja. Rok za prijavljivanje na konkurs jeste 21 dan od njegovog objavljivanja, a konačnu odluku o izboru škola donosi komisija koju formira ministar. Uz prijavu na konkurs, neophodno je dostaviti i sledeća dokumenta: pozitivno mišljenje Nastavničkog veća za učešće škole na konkursu; pozitivno mišljenje Školskog odbora za učešće škole na konkursu; izjavu o nameri lokalne samouprave o podršci; izjave o nameri preduzeća o podršci; popunjen upitnik za preduzeća; izvod iz razvojnog plana škole i izvod iz aktuelnog godišnjeg plana škole.

Od školske 2016/2017. godine, Tehnička škola u Užicu uvela je kao pilot-program inovirani model dualnog obrazovanja i upisala je trideset učenika za obrazovni profil u trogodišnjem trajanju – *operater za izradu nameštaja*. Škola je osmislila model javno-privatnog partnerstva sa sedam kompanija u Zlatiborskom okrugu, koje se bave preradom drveta i proizvodnjom nameštaja. Inovativni model obrazovanja ima tri cilja: rešavanje problema nedostatka kvalifikovane radne snage u kompanijama, smanjenje nezaposlenosti mladih i smanjenje troškova Ministarstva za zanatsko obrazovanje. Završetak obrazovanja po ovom modelu pruža zaposlenje, daje mogućnost za započinjanje sopstvenog biznisa ili za nastavak školovanja. Ovaj način rada u potpunosti odgovara organizaciji dualnog obrazovanja u Švajcarskoj.

Sprovođenje pilot-programa dualne nastave je u srednjim stručnim školama u Srbiji započelo školske 2014/2015. godine i to na teritoriji AP Vojvodine uveden je u 3 srednje stručne škole, za 3 obrazovna profila: u području rada mašinstvo i obrada metala i području rada elektrotehnika za ukupno manje od 90 učenika (Srednja tehnička škola „Milenko Verkić – Neša” u Pećincima – industrijski mehaničar, Tehnička škola „Ivan Sarić” u Subotici – bravar-zavarivač i Elektrotehnička škola „Mihajlo Pupin” u Novom Sadu – električar). U toku pet godina u sistem je uključeno mnogo veći broj učenika, i to u školskoj 2019/2020. godini na teritoriji AP Vojvodine, 1.857 učenika u 82 odeljenja, od kojih je 6 odeljenja sa 171 učenikom za četvorogodišnja zanimanja (vidi: Informacija o dualnom obrazovanju APV, 2017).

U prvi razred tekuće školske godine, kada je počela primena Zakona o dualnom obrazovanju (Skupština Republike Srbije usvojila je Zakon 11. novembra 2017. godine) obrazovni profili po dualnom principu su planirani i upisani u 15 lokalnih samouprava (Ada, Kikinda, Zrenjanin, Pančevo, Subotica, Kula, Odžaci, Sombor, Bečej, Novi Sad, Temerin, Pećinci, Ruma, Inđija, Stara Pazova i Sremska Mitrovica), u 24 srednje stručne škole, u 8 područja rada, za 17 obrazovnih profila.

Planiran je upis 33 odeljenja sa 990 mesta (900 trogodišnjih i 90 četvorogodišnjih), a upisano je 820 učenika u 33 odeljenja (738 učenika za trogodišnja zanimanja i 82 učenika za četvorogodišnja zanimanja). Realizacija upisa je 82,8%. Od ukupno 11.833 učenika upisanih u prvi razred srednjih stručnih škola (3.377 trogodišnjih i 8.461 četvorogodišnji), 6,9% učenika je upisano za dualne obrazovne profile (820 učenika).

Analiza dosadašnje prakse i iskustava, koju kontinuirano prate Privredna komora Srbije i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, ukazuje na činjenicu da predstavnici kompanija konstatuju da je rezultat kooperativnog obrazovanja stručniji i kvalifikovaniji kadar, te su zadovoljni trenutnim postignućima učenika, koji su uglavnom uključeni u proces rada asistirajući. Osim stručnih kompetencija, učenici su tom prilikom stekli i socijalne kompetencije. Gde god je to bilo moguće, rad kompanija se prilagođavao radi obezbeđivanja boljih uslova za učenje učenika. Predstavnici kompanija izjavljuju da su uglavnom dobro saradivali sa školama, da su redovno komunicirali u vezi sa harmonizacijom prakse u kompaniji i zahtevima nastavnog plana i programa. Kompanije podržavaju škole i veruju da mogu da pruže doprinos razvoju kurikuluma.

Škole su uglavnom zadovoljne saradnjom i podrškom koju pružaju kompanije/preduzeća, ali vide i prostor za unapređivanje te saradnje. Različita su mišljenja o tome da li su male privatne kompanije ili javna preduzeća pogodnija za saradnju.

Kako bi praksa bila usklađena s nastavnim planom i programom, potrebna je stalna saradnja i koordinacija između nastavnika i instruktora preduzeća i određen nivo fleksibilnosti. Škole su delimično bile zadovoljne obukama koje su im pružene, a u skoro svim slučajevima lokalna samouprava je obezbeđivala samo ono što je propisano zakonom.

Istraživanja GIZ-a pokazala su da je čak 94% učenika zadovoljno uslovima za obavljanje prakse u kompanijama. U nekim slučajevima dobijali su određenu nadoknadu u vidu toplog obroka, prevoza ili stipendije. Učenici stižu praksu u kompaniji putem obuke na savremenim mašinama, ali i veliko iskustvo – saradnjom sa starijim kolegama. Kombinovanjem teorijskog znanja iz škola, uz praktično znanje koje dobijaju u fabrici, učenici se na pravi način osposobljavaju za potrebe privrede, čime stižu veću mogućnost za zapošljavanje po završetku školovanja.

Na osnovu Informacije o dualnom obrazovanju (2017) pozitivni ishodi reforme su:

- Učenici imaju priliku da se školuju i obučavaju za rad u preduzećima/kompanijama i to koristeći najsavremenije tehnologije.
- Ukoliko bi se stvorili zakonski uslovi za sklapanje ugovora s kompanijom, učenici bi bili zaštićeni i dobijali bi određenu nadoknadu (topli obrok, putni troškovi, stipendija).
- Osim stručnih kompetencija, učenici stižu socijalne veštine, radne navike i odgovornost kroz rad i iskustvo u timskom radu.
- Učenici dobijaju mogućnost da se nakon završenog školovanja zaposle u kompaniji.
- Učenici imaju mogućnost za nastavak školovanja, čak i da ih stipendiraju kompanije u kojima su se obučavali za rad.
- Poslodavci dobijaju kadar kakav im je potreban, odnosno imaju mogućnost da zaposle najbolje učenike koji su se putem prakse već obučili za posao.
- Đaci na praksi doprinose proizvodnji.
- Povećava se broj kompanija koje se priključuju sprovođenju i razvoju dualnog obrazovanja u Srbiji.
- Povećava se atraktivnost zanatsko-tehničkih obrazovnih profila i kooperativnog modela obrazovanja, kako među učenicima, tako i među njihovim roditeljima.
- U navedenim ishodima (evaluacija: Informacija o dualnom obrazovanju, 2017) nije navedena potreba za stalnim stručnim usavršavanjem instruktora, sa akcentom na pedagoško-didaktičke kompetencije.

Isto tako, u našoj društvenoj i naučnoj javnosti prisutna je kritika dualnog obrazovanja. Srednje obrazovanje, kao etapa između osnovnog i visokog obrazovanja, ima dve funkcije: da osposobi mlade za rad i da ih osposobi za nastavak školovanja, te se kritika odnosi na činjenicu da su programi srednjeg stručnog obrazovanja potpuno podređeni

radnom mestu, da se na taj način ograničava mogućnost nastavka školovanja, kao i da se zapostavljaju potrebe učenikove ličnosti. Takođe, usko profilisana radna mesta onemogućavaju potpunu realizaciju nastavnih programa i dodatno sužavaju sticanje srednjeg stručnog obrazovanja. Kritikuju se spore izmene i prilagođavanja nastavnih planova i programa, kao i nedovoljno učešće kompanija u tim izmenama, odnosno da je nedovoljna povezanost privrednog i obrazovnog sistema. U zaključcima Vlade AP Vojvodine (Informacija o dualnom obrazovanju, 2017) istaknuto je da je animacija i motivacija kompanija za uključivanje u projekat uvođenja i razvoja dualnog obrazovanja – nedovoljna. U istom dokumentu date su i preporuke za prevazilaženje tih nedostataka, i to da u okviru postojećih nastavnih planova i programa stručnog obrazovanja – koji podrazumevaju praktičnu nastavu – treba bolje upoznati poslodavce sa značajem praktične nastave, uspostaviti bolju saradnju s preduzećima i organizovati adekvatnu praktičnu nastavu, angažovati se na obuci učenika koji su budući kvalitetan kadar u tim preduzećima. Trebalo bi identifikovati zanimanja gde postoji hitna potreba za kvalifikovanom radnom snagom i/ili modernizovanim nastavnim planovima i programima, kao i privredne sektore i zanimanja pogodna za transformaciju na dualne programe srednjeg stručnog obrazovanja.

Takođe, neophodno je promovisati proces promene sistema srednjeg stručnog obrazovanja ka dualnom sistemu, naročito među akterima u ekonomskoj sferi, te animirati poslodavce i preduzeća da učestvuju u dualnim programima srednjeg stručnog obrazovanja. Trebalo bi više uključiti lokalne samouprave u pogledu koordinacije privrede i obrazovnih institucija (npr. obezbeđivanjem prevoza učenika). Potrebno je obezbediti zakonske predušlove za podsticaj kompanijama/preduzećima za uključivanje u proces kooperativnog obrazovanja (npr. poreske olakšice i sl.). Potrebne su brže izmene nastavnih planova i programa, kao i uvođenje dualnog principa i modela obrazovanja u visokoškolske ustanove.

Cilj je da se dualni principi obrazovanja primene na svim nivoima obrazovanja, da se poveća broj zanata, obuhvate i četvorogodišnja zanimanja, kao i to da se model primeni i u visokom obrazovanju. S tim u vezi, Elektronski fakultet Univerziteta u Nišu, primenjuje određeni dualni model obrazovanja inženjera putem projektnih aktivnosti, dok Tehnološko-metalurški fakultet u Beogradu primenjuje model dualnog obrazovanja po modelu školstva institucija u Norveškoj. Ekonomski fakultet u Beogradu 2015. godine osnovao je Centar za saradnju sa privredom, kao posebnu organizacionu jedinicu Ekonomskog fakulteta, s ciljem povezivanja poslodavaca i studenata, kako bi stečena teorijska znanja studenti primenili u praksi.

Važno je istaći da s obzirom na to da je Zakon o dualnom obrazovanju u visokom školstvu, donet 2019. godine, u novim okolnostima u organizaciji nastave tokom školske 2019/2020. godine, nastalih usled pandemije – nije bilo mogućnosti za razvojem dualnog obrazovanja na visokoškolskim ustanovama.

Kompetencije instruktora (mentora) u radu sa darovitim

Pojam mentorskog rada i mentorstva u literaturi je različito određen u skladu sa naučnim i stručnim pristupima definisanja. Prema Š. Alibabić (2004: 216) može se izvesti zaključak da je mentorstvo „brižan” proces poučavanja čiji je krajnji cilj razvoj „objekta poučavanja”. Međutim, ovakvom određenju je neophodno dodati još jednu relevantnu aktivnost u tom procesu/odnosu koja „objekta prevodi u položaj subjekta”, to je aktivnost učenja, jer je razvoj/ishod posledica ne samo poučavanja, nego „sedinjenog” poučavanja i učenja. S obzirom na to da su i poučavanje i učenje kompleksni i dinamički procesi, što uslovljava raznovrsnost uloga i aktivnosti samog mentora, postoje različiti modeli mentorstva. Tako G. Nicholls (2003) govori o modelu odnosa, procesnom modelu, modelu

naukovanja, modelu stručnosti i reflektivnom modelu, koji sublimira uloge mentora prethodna četiri modela. Navedeni modeli se razlikuju po funkcijama, ulogama, aktivnostima i osobinama mentora. Prema McIntyre (v. Alibabić, 2004) mentorstvo je multidimenzionalan obrazovni proces – strategija koja uključuje raznovrsne organizacione oblike i metode, tako da je i uloga mentora multidimenzionalna. On je instruktor, facilitator, savetnik, vođa, ekspert, prijatelj i upravo zbog te kompleksnosti mentorske uloge naglašava se potreba za obučavanjem nastavnika za mentorski rad, odnosno za jačanje njegovih kompetencija za rad sa studentima.

Od posebne važnosti je obuka i izgradnja kapaciteta nastavnika i ostalih zaposlenih u obrazovanju za preuzimanje novih uloga. Iskustva iz prakse zemalja članica EU vezane za inicijalne i dodatne obuke u različitim oblastima, veoma su šarolike, ali postoje zajednička pitanja koja sve zemlje uzimaju u obzir prilikom iznalaženja adekvatnih rešenja u ovoj oblasti. To su, na primer, pitanje balansa između opšte, predmetne obuke i pedagoške, metodičke obuke i pripremljenosti za učešće u planiranju razvoja škole, obrazovnih programa, korišćenja informaciono-komunikacijskih tehnologija u nastavi, itd. U nastojanju da povećaju profesionalnost nastavnika i osiguraju i podignu kvalitet podrške nastavnicima, zemlje koje su članice EU uspostavile su sisteme definisanih kompetencija nastavnog osoblja. Uvidelo se da je kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika ključ uspeha, tako da se u većini zemalja EU od nastavnika traži od 20 do 100 sati stručnog usavršavanja godišnje. Novi načini i oblici rada zahtevaju novu organizaciju rada, materijalnu podršku, ali i osposobljavanje, usavršavanje i motivisanje nastavnika za takav rad. U pedagoškoj oblasti većinu uloga i odgovornosti mogu preuzeti nastavnici kao dizajneri obrazovnog sadržaja. Ove uloge zahtevaju i posedovanje novih veština kojima bi se prethodno stečena iskustva primenjivala na nove načine i oblike rada.

Polazeći od toga da darovitost treba umeti uočiti i prepoznati, postavlja se pitanje nivoa kompetencija instruktora u sistemu dualnog obrazovanja, da darovitost uoče i razviju. Neretko se darovitost pojedinca/učenika manifestuje u drugačijem ili atipičnom obliku ponašanja, pa se tako može zanemariti. Kada se dalje primeti, postavlja se pitanje na koji način pristupiti, kako darovitom detetu pružiti podršku i omogućiti razvoj njegovih sposobnosti, interesovanja i potreba. Darovita deca su drugačija od većine svojih vršnjaka. Ali, ona su i međusobno vrlo različita (Grandić i Letić, 2009). Broj dece i mladih koji poseduju darovitost kao potencijal daleko je veći od onih koji taj potencijal i realiziraju. Osnovni razlog za to jeste pasivno nepovoljan uticaj okoline, odnosno okolina ne pruža odgovarajuće uslove za ostvarivanje potencijala. Bavljenje darovitim učenicima može se svesti na dva osnovna pitanja: pitanje njihove identifikacije i pitanje njihovog obrazovanja i vaspitanja (Gojkov i Stojanović, 2014).

Prema Pravilniku o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora („Službeni glasnik RS”, broj 70/2018) instruktori su stručna lica zaposlena kod poslodavca, koji tokom učenja kroz rad sa učenicima realizuju sadržaje propisane Nastavnim planom i programom. Njihove osnovne profesionalne kompetencije se ne odnose na pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke, već je predviđeno da u Privrednoj komori Srbije prođu obuku i steknu licencu za rad sa učenicima. Obuke se realizuju primenom kombinovanih metoda rada sa odraslim polaznicima (kratka predavanja, praktične vežbe, diskusije i sl.), predavanja u prostorijama Privredne komore ili poslodavca, a teorijski deo obuke se može realizovati putem onlajn kurseva u skladu sa informatičkim kompetencijama kandidata. Program obuke, u trajanju od 40 sati, sadrži pet oblasti:

1. primena zakonodavnog okvira u učenju kroz rad,
2. planiranje i priprema učenja kroz rad,
3. realizacija učenja kroz rad,
4. praćenje i vrednovanje kompetencija u učenju kroz rad i
5. podrška razvoju učenika u učenju kroz rad.

Svaka od navedenih oblasti ima predviđene ishode i sadržaje, koji su tabelarno prikazani u Pravilniku o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora („Službeni glasnik RS”, broj 70/2018). S obzirom na to da obuka za instruktore traje 40 sati, da je dovoljno 80% prisustvovanja onlajn nastavi, te da su sami instruktori različitog predznaja i kvalifikacija, postavlja se pitanje osiguranja kvaliteta usvojenih pedagoško-didaktičkih sadržaja obuke.

Obuku za polaganje ispita za instruktora sprovodi Privredna komora Srbije na osnovu programa obuke instruktora, u skladu sa Zakonom o dualnom obrazovanju i Pravilnikom. Program obuke zasnovan je na opisu kompetencija koje proizlaze iz odgovornosti i uslova propisanih Zakonom o dualnom obrazovanju. Svrha programa obuke je osiguranje kvaliteta realizacije učenja kroz rad putem definisanja ishoda kojima se obezbeđuje osposobljenost instruktora za uspešno planiranje, realizaciju i praćenje kompetencija učenika (Pravilnik o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora, „Službeni glasnik RS”, broj 70/2018). Isto tako, Pravilnikom je predviđeno da se obuka realizuju primenom kombinovanih metoda rada sa odraslim polaznicima (kratka predavanja, praktične vežbe, diskusije i sl.), predavanja su u prostorijama Privredne komore ili poslodavca, a teorijski deo obuke se može realizovati putem onlajn kurseva u skladu sa informatičkim kompetencijama kandidata.

Jedan od predviđenih ishoda obuke, u oblasti: Realizacija učenja kroz rad, jeste da instruktor prepoznaje talente u području rada. Područje obrazovanja darovitih se kreće oko dva ključna pojma: darovitost i talenat (Gagné, 2005). Ganje (Gagné, 2005), definišući ova dva pojma, predstavio je različito poimanje ovih pojmova. On smatra da naučnici u ovoj oblasti, trudeći se da objasne ove pojmove, zapravo ih ograničavaju: kreću se od slučaja da se pojam talenta ne pojavljuje ili nije definisan preko stava da su sinonimi ili nediferencirani, do definicija da jedan pojam potpada pod drugi, odnosno da jedan sadrži drugi. Ipak izdvaja da naučnici neprekidno spominju jednu određenu ideju u skoro svakoj raspravi. Gagne (2005) izdvaja da naučnici implicitno ili eksplicitno priznaju razliku između pojmova darovitost i talenat, novih oblika obdarenosti, donekle urođenih i obično genijalnih u detinjstvu, i potpuno razvijenih oblika darovitosti kod odraslih. Razlika se izražava terminima kao što su potencijal naspram postignuća, sklonost nasuprot ostvarenju. Ako uzmemo u obzir navedeno gledište o razlici u poimanju pojmova talenat i darovitost, možemo konstatovati da u usvojenoj legislativi o dualnom obrazovanju, nije predviđen ni planaran rad sa darovitim učenicima. U prilog tome, u naredne dve tabele se mogu videti predviđene kompetencije, ishodi i sadržaji u dve, od pet, oblasti obuke.

Oblast 3: Realizacija učenja kroz rad

Kompetencije	Ishodi (znanja, veštine i stavovi)	Preporučeni sadržaji
<p>3.1. Kreira situacije učenja na osnovu plana realizacije učenja kroz rad</p>	<ul style="list-style-type: none"> – opiše različite metode učenja kroz rad i njihovu primenu i svrshodnost za dostizanje različitih ishoda učenja; – planira i prilagođava metode zahtevima plana realizacije učenja i uslovima u kompaniji; – bira metode, zadatke i sredstva prema znanjima, iskustvima i specifičnim karakteristikama učenika (grupe) i primenjuju ih u konkretnim situacijama; – aktivno uključuje učenike kombinujući metode učenja i rada; 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenje – karakteristike, vrste, faktori... – Didaktički principi: povezivanje učenja i rada, teorije i prakse... – Učenje u realnim uslovima, prednosti učenja na radnom mestu – Teorije učenja – iskustveno učenje... – Metode učenja – vrste i primena u učenju kroz rad – Učenje orijentisano na radni zadatak – samostalno planiranje, izvođenje i procena <p>Ključne kompetencije – problemski pristup učenju</p>
<p>3.2. Vodi učenika ka samostalnom izvođenju radnih zadataka</p>	<ul style="list-style-type: none"> – razume koncept samostalnosti i odgovornosti učenika u svim fazama učenja kroz rad: planiranje, izvršenje, kontrola, dokumentovanje i samoprocena; – dodeljuje radne zadatke u skladu sa nivoom razvoja kompetencija učenika; – podstiče učenike na refleksiju o sopstvenom radu; – obezbeđuje dovoljno prilika za učenje i uvežbavanje u funkciji osamostaljivanja učenika; – vodi razgovore podrške i evaluacioni razgovor sa učenikom; – primenjuje mere koje jačaju samouverenost učenika kao budućih profesionalaca; – podrži i osnaži učenika za realizaciju završnog/maturskog ispita; 	<ul style="list-style-type: none"> – Koncept razvoja kompetencija – od početnika do samostalnog izvršioca – Učenje na greškama – Samovrednovanje u funkciji daljeg učenja – Uloga instruktora u vođenju učenika ka samostalnom izvođenju – Nagrada, pohvala u funkciji uspešnog učenja i napredovanja

Oblast 5: Podrška razvoju učenika u učenju kroz rad

Kompetencije	Ishodi (znanja, veštine i stavovi)	Preporučeni sadržaji
5.1 Sagleda i uvaži razvojne i individualne karakteristike učenika u učenju kroz rad	<ul style="list-style-type: none"> – objasni osnovne fizičke, kognitivne, emocionalne i socijalne promene u adolescenciji; – primenjuje različite oblike rada i aktivnosti poštujući kulturološke, socio-ekonomske, fizičke, psihološke i druge razlike među učenicima; – prepoznaje promene u ponašanju i poteškoće u učenju; – sagleda potencijalne uzroke koji dovode do promena u ponašanju i poteškoća u učenju; – pokaže osetljivost za probleme učenika koji nastaju u adolescenciji; – poznaje faktore rizika za napuštanje obrazovanja; – primenjuju strategije za blagovremeno reagovanje i prevazilaženje problema u ponašanju i učenju; – pruža podršku učeniku i sa njim razmatra efikasnost primenjenih mera u prevazilaženju problema u ponašanju i učenju; – podstiče jačanje samopouzdanja učenika i samoefikasnost; 	<ul style="list-style-type: none"> – Pubertet – adolescencija – karakteristike – Razvojne promene i krize u adolescenciji – Vršnjačke grupe – Promene u ponašanju u adolescenciji – Faktori socijalizacije: rodne uloge, vršnjačke grupe, odvajanje od roditeljske kuće, socio-kulturološki kontekst, zamor od škole – Problemi u ponašanju: strah, agresija, zavisnosti; – Mere podrške učenicima – Inkluzivno obrazovanje – Individualni obrazovni plan i dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju – Osipanje – Motivacija – Principi kvalitetnog obrazovanja za sve, jednakopravnosti i inkluzije, poštovanje različitosti (pol, SES, religija, rasu, invaliditet)
5.2 Izgradi i održava komunikaciju i saradnju sa učenikom	<ul style="list-style-type: none"> objasni karaktersistike, vrste i nivoe komunikacije; – razlikuje vrste barijera/poteškoća u komunikaciji; – primeni tehnike uspešne komunikacije – aktivno slušanje, asertivnost, usklađenost verbalne i neverbalne komunikacije; – daje pojašnjenja ključnih pojmova, stručnih termina i radnih koncepata u skladu sa iskustvom i predznanjem učenika; – prepoznaje izazovne situacije u radu sa adolescentima u cilju sprečavanja konflikata; 	<ul style="list-style-type: none"> – Verbalna, neverbalna komunikacija – Principi efikasne komunikacije – Asertivnost – <i>Ja</i> rečenice – Rešavanje konflikta – Povratna informacija

	– pruža povratnu informaciju učeniku i pronalazi konstruktivno rešenje za prevenciju konflikta; – neguje odnose uzajamnog poverenja, podrške i otvorenog dijaloga;	
--	---	--

U tabelama (Pravilnik o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora, „Službeni glasnik RS”, broj 70/2018) su prikazane samo dve od 5 programskih oblasti kojim bi instruktori trebalo da ovladaju za 40 sati obuke. Iz navedenog možemo zaključiti da je predloženi sadržaj preobiman za planiran fond časova, te da se u ishodima očekuje da instruktori steknu pedagoško-didaktičke i psihološke kompetencije.

Zaključne konstatacije

Svako društvo je, tokom istorije, svoje opštedruštvene potrebe i ciljeve, ostvarivalo konkretizacijom cilja vaspitanja, prilagođavajući ga upravo tim potrebama. Društvena uslovljenost cilja vaspitanja i obrazovanja je osnova za sve reformske procese, pre svega, u školskim sistemima. Trenutno, usled posledica pandemije, svedoci smo globalne ekonomske krize, tako da su već vidljivi novi trendovi u obrazovanju, posebno prekvalifikaciji stručnih kadrova. Te novonastale društveno-ekonomske potrebe će sigurno, u bliskoj budućnosti, uticati na kreiranje novih obrazovnih politika na globalnom nivou, ali i pojedinačno u svakoj državi ponaosob, u zavisnosti od stepena njenog ekonomskog i tehnološkog razvoja.

Nov istorijski proces, nazvan globalizacija, utiče na sve aspekte razvoja i funkcionisanja savremenog društva i pojedinca u njemu. Svet sve brže postaje celina sa jedinstvenim ciljevima. Neophodno je da se stvaraju optimalni uslovi za aktivno oblikovanje novog sveta. Društvo treba da ubrza svoj razvoj u svim segmentima organizacije i rada, a pre svega u domenu ljudskih resursa. Poznato je da inovativne mogućnosti u našem vremenu zavise od novih znanja i ideja čiji su stvaraoci visokostručni kadrovi i naučnici, odnosno najkreativniji članovi društva. Strategije budućnosti u našem vremenu začinju se u učionici i školi, a strategije razvijenih zemalja na načelima punog razvoja i racionalne upotrebe ljudskih resursa (Babić-Kekez, 2010: 87).

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine (2012) u delu koji se odnosi na preduniverzitetsko obrazovanje i vaspitanje, predviđa aktivnosti u vezi sa srednjim stručnim obrazovanjem i vaspitanjem, kao što su uvođenje majstorskog obrazovanja, usklađivanje mreže stručnih škola i ponudu obrazovnih profila s potrebama privrede, uključivanje poslodavaca u proces programiranja, razvoja i realizacije srednjeg stručnog obrazovanja. U okviru projekta „Reforma srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji”, koji finansira Vlada Savezne Republike Nemačke, a sprovodi Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju GIZ u saradnji s Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, od školske 2014/2015. godine u srednjim stručnim školama u Srbiji sprovodi se pilot-program dualne nastave. Ministarstvo prosvete formiralo je radnu grupu za uvođenje dualnog obrazovanja koju čine i predstavnici Privredne komore, Ministarstva privrede, Nacionalne službe za zapošljavanje, Zavoda za unapređivanje obrazovanja i predstavnici organizacije GIZ, dok je u saradnji s Privrednom komorom Srbije uspostavljeno i mesto savetnika za dualno obrazovanje, kao veza između škola, lokalnih vlasti i preduzeća. Cilj je da se dualni principi obrazovanja primene na svim nivoima obrazovanja, da se poveća

broj zanata, obuhvate i četvorogodišnja zanimanja, kao i to da se model primeni i u visokom obrazovanju.

Analizom zakonskih dokumenata, koji se odnose na sistem dualnog obrazovanja, možemo zaključiti da su u neposrednoj praksi prisutni veliki uzazovi, ali i dileme. Posebno u oblasti sticanja licence i kompetencija instruktora koji u privredi rade sa učenicima. Sam fond časova (40) i planirani sadržaji nisu adekvatno i efikasno usklađeni. Pitanje je i neujednačenost stručnih kvalifikacija i predznanja budućih instruktora prijavljenih za obuku, u odnosu na zahteve koji su pred njih postavljeni. Posebno pitanje je pozicioniranje darovitih u tom sistemu, zato što nisu ni prepoznati u zakonskim dokumentima, odnosno izjednačena je darovitost i talentat. Primer tome je jedan od predviđenih ishoda buke, u oblasti: Realizacija učenja kroz rad, u kojem je predviđeno da instruktor prepoznaje talente u području rada. Osnovno pitanje u ovom radu, a za koje tražimo odgovore, jeste da li je sadržaj i fond časova obuke instruktora (mentora) dovoljan da unapredi njegovo profesionalno znanje i razvije pedagoško-didaktičke kompetencije uopšte, a posebnu u radu sa darovitim učenicima (Babić-Kekez, 2020: 14.). Nadalje, s obzirom na to da Zakon o dualnom obrazovanju u visokom školstvu nije praktično zaživeo u širim razmerama, očekujemo velike dileme i izazove u ovoj oblasti.

***

Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Pedagoški pluralizam kao osnova strategije obrazovanja”, br. 179036 (2011–2020.), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Literatura:

- Babić-Kekez, S. (2020). *Daroviti u sistemu dualnog obrazovanja*, Book of Abstracts, Second international scientific conference: Gifted and talented creators of the progress, St. Kliment Ohridski University, Faculty of Education – Bitola, North Macedonia, p.14.
- Babić-Kekez, S. (2010). *Mentorski rad sa darovitim studentima*. Trend. Novi Sad: FTN, Univerzitet u Novom Sadu.
- Babić-Kekez, S.(2015). *Rad sa darovitim studentima individualiziranim instruktivnim modelom*. Vršac: *Zbornik 21*, Visoka škola za obrazovanje vaspitača.
- Gagné, F. (2005). From gifts to talents. *Conceptions of giftedness*, 2, 98–119.
- Gojkov, G., Stojanović, A. (2014). *Kompetencije učitelja za identifikaciju i rad sa darovitim učenicima*. Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača.
- Grandić, R., Letić, M. (2009). Stanje, problemi i potrebe u području brige o darovitim učenicima u našem obrazovnom sistemu. *Zbornik 15*, 232–243.
- Informacija o dualnom obrazovanju (2017), Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad.
- Hrvatski model dualnog obrazovanja u kurikulumnoj reformi strukovnog obrazovanja (2018), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb.
- Zakon o dualnom obrazovanju u Republici Srbiji, 2017.
- Zakon o dualnom obrazovanju u visokom školstvu Republike Srbije, 2019.
- Pravilniku o programu obuke, bližim uslovima i drugim pitanjima od značaja za polaganje ispita za instruktora, 2018.

Prof. Snezana Babic-Kekez, PhD

University of Novi Sad,
Faculty of Sciences, Novi Sad,
Department of Chemistry, Biochemistry and Environmental Protection

Bojana Peric Prkosovacki, Asst. PhD

University of Novi Sad,
Faculty of Medicine, Novi Sad
University of Novi Sad,
Faculty of Technical Sciences "Mihajlo Pupin"

DUAL EDUCATION AND GIFTEDNESSES

Summary: Research goal is to review the possibilities of developing talent among pupils and students by analyzing legal documents and achievements to date in dual education system in AR Vojvodina, Serbia. Social normative of education is the basis for process of reformation primarily in school systems. Currently, under the influence of the pandemic we are witnessing global economic crisis, so some new trends in education are already visible, especially toward requalification of the professionals. New socio-economic needs will surely influence the creation of new education policy in the near future. Laws about dual education in secondary and high education from 2017. and 2019. do not recognize the importance of competency development of the teachers and instructors within identification and individualization of work with the gifted. The Regulation about training program, further conditions and other important inquiries for taking instructor exam („Law review RS“, no. 70/2018) does not predict the development of pedagogic-psychological and didactic-methodical competencies within the training at Serbian Chamber of Commerce. Hence, one of the questions which this paper answers to is if the content and class hours for instructor (supervisor) training is enough to improve their professional knowledge and develop pedagogic-didactical competencies in general and especially in working with gifted students. Positioning the gifted in the system of secondary and high dual education, as well as the question of organization for acquiring competencies needed to identify and work with gifted pupils and students are the questions which open up further analysis and demand suggestions and answers.

Key words: gifted, dual education, teacher competencies.